

Õiguskantsler

Riigikohus
kantselei@riigikohus.ee

Teie 14.08.2023 nr 5-23-34/3

Meie 05.09.2023 nr 9-2/231246/2304512

Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve asjas nr 5-23-34/3

Austatud Riigikohtu esimees

Palusite arvamust asjas, milles [tsiviilkohtumenetluse seadustiku](#) § 183 lõike 1 esimene lause ei võimalda eraõiguslikul juriidilisel isikul vabaneda kohtusse pöördumisel riigilõivu tasumisest, kuna see isik ei vasta tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud menetlusabi saamise tingimustele.

Leian, et vaidlusalune säte ei ole konkreetnes normikontrolli asjas Eesti Vabariigi põhiseadusega vastuolus. Küsimuse üle, kas ja mil määral aitab riik makseraskustesse sattunud äriühingutel kohtuvaidlusi pidada, saab otsustada Riigikogu. Kui äriühing ei saa riigilõivu tasuda hagi tagamise tõttu, on selle olukorra lahendamiseks olemas õiguskaitsevahend, sest hagi tagamise määruuse saab vaidlustada. Kohtul on kohustus hagi tagamise abinõude kohaldamisel arvestada nii hageja kui ka kostja õigustatud huve.

Vaidlustatud säte ei pruugi tagada põhiseaduspärast lahendust siiski igas olukorras. Vaidlustatud säte võib olla põhiseadusega vastuolus näiteks juhul, kui äriühingul pole menetlusabi andmise piirangu tõttu võimalik oma kaalukate põhiõiguste kaitseks kohtusse pöörduda. Niisugune olukord võib ette tulla siis, kui krediitiasutus on rahapesu tõkestamise meetmeid rakendades sulgenud nii äriühingu kui ka osanike/aktsionäride pangakontod ning äriühingul pole seetõttu võimalik tasuda riigilõivu, mida tuleb maksta kohtu kaudu panga tegevuse vaidlustamiseks.

I. Asjaolude lühikirjeldus

Kohtutoimiku materjalide järgi olid asjaolud järgmised:

- Hagejad esitasid 27.12.2022 hagi Ateljee Houses OÜ (kostja) vastu, milles palusid kostjalt välja mõista 74 220 euro suuruse põhivõla ja viivise VÕS § 113 lõike 1 teises lauses sätestatud määras kuni kohustuse täitmiseni. Koos hagiavaldusega esitasid hagejad ka hagi tagamise taotluse.
- Hagiavalduse järgi sõlmisid pooled 18.11.2021 lepingu, mille eesmärgiks oli hageja kinnistule täisvalmis liimprussmaja ehitamine. Lepingu järgi pidi maja valmima 2022. a aprillikuu jooksul, kuid hageja oli nõus seda tähtaega pikendada ja andis maja ehitamiseks uue tähtaja. Viivituse põhjusena tõi kostja välja Venemaa Föderatsiooni alustatud sõja, sest maja puitosa

Õiguskantsleri Kantselei

Kohtu 8, 15193 TALLINN. Tel 693 8404. Faks 693 8401. info@oiguskantsler.ee www.oiguskantsler.ee

pidi valmistama Venemaal asuv tehas ning selle tarne polnud pärast sõja algust enam võimalik. Kostja lubas tellida maja puitosa mõnelt teiselt tootjalt. Kostja jättis oma kohustuse ka uueks tähtajaks täitmata. Hageja on andnud lepingu alusel kostjale üle 74 220 eurot. 25.11.2022 esitas hageja kostjale taganemisavalduse, milles nõudis kostjalt kõikide makstud summade tagastamist. 28.11.2022 vastas kostja hagejale ja lubas, et tarnib lähiajal maja kinnitusvahendid. Kostja hagejale raha ei tagastanud ning ei tarninud ka vahendeid.

- Pärnu Maakohus tagas hagi 28.12.2022 määrusega ja arestis kostja pangakontod nõudesumma ulatuses hagejate kasuks.
- Kuna pangakontodel polnud nõudesumma ulatuses raha, rakendas Pärnu Maakohus 10.05.2023 määrusega täiendava hagi tagamise abinõuna kostjale kuuluvate vallasasjade aresti, andis korralduse asjad müüa ja kanda müügist saadava raha kohtu deposiitkontole.
- Kostja esitas 11.05.2023 vastuhagi lepingu alusel hagejatele üleantu tagastamiseks. Koos vastuhagiga esitati ka menetlusabi taotlus riigilõivust vabastamiseks. Kostja põhjendas, et ei saa riigilõivu tasuda, sest ta pangakontod on arestitud.
- 12.05.2023 jättis Pärnu Maakohus määrusega kostja taotluse rahuldamata, tuginedes TSMS § 183 lõikele 1, mis piirab juriidilistele isikutele menetlusabi andmist. Kostja on osauhing, seega ei vasta ta viidatud sätte tingimustele ning talle ei saa menetlusabi anda. Kostjal tuleb tasuda riigilõiv (1540 eurot), mille maksmiseks andis kohus tähtaja 14 päeva alates määruse kättesaamisest.
- Tallinna Ringkonnakohus tunnistas tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 183 lõike 1 esimese lause osaliselt põhiseadusega vastuolus olevaks ja jättis kohaldamata. Ringkonnakohus tühistas Pärnu Maakohtu 12.05.2023 määruse ning saatis kostja menetlusabi taotluse maakohtule uueks läbivaatamiseks.

II. Põhiseadusega vastuolus olevaks tunnistatud säte

[Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 183 lõike 1 esimene lause](#):

„Juriidilistest isikutest võib menetlusabi oma eesmärkide saavutamiseks taotleda üksnes tulumaksusoodustusega mittetulundusühingute ja sihtasutuste nimekirja kantud või sellega võrdsustatud mittetulundusühing või sihtasutus, mille asukoht on Eestis või mõnes muus Euroopa Liidu liikmesriigis, kui taotleja põhistab, et ta taotleb menetlusabi keskkonnakaitse või tarbijakaitse valdkonnas või muud ülekaalukat avalikku huvi arvestades paljude inimeste seadusega kaitstud õiguste võimaliku kahjustamise vältimiseks ja ta ei suuda eeldatavasti menetluskulusid oma vara arvel katta või suudab neid tasuda üksnes osaliselt või osamaksetena.

[[RT I, 21.04.2011, 16](#) , jõust. 12.04.2011 Riigikohtu üldkogu otsus tunnistas põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks [tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 183 lg 1 esimese lause](#) osas, milles see välistab tsiviilkohtumenetluses menetlusabi andmise selles sättes märgitud kriteeriumitele mittevastavale Eesti eraõiguslikule juriidilisele isikule apellatsioonkaebuselt riigilõivu tasumisest täielikult või osaliselt vabastamiseks.] “

III. Asjassepuutuvus

1. Säte, mille põhiseaduspärasust Riigikohus hindab, peab olema põhivaidluse lahendamisel asjassepuutuv (põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse § 9 lg 1 ja § 14 lg 2 esimene lause). Konkreetse normikontrolli menetluses on asjassepuutuv säte see, mis on kohtuasja lahendamisel otsustava tähtsusega ehk mille põhiseadusele mittevastavuse ja kehtetuse korral

peaks kohus otsustama asja teisiti kui põhiseadusele vastavuse korral (RPJKo 22.11.2022, [5-22-6](#), p 23).

2. Kui tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 183 lõige 1 esimene lause on põhiseaduspärane, puudub kohtul võimalus kaaluda kostjale menetlusabi andmist. Kui ringkonnakohus ei oleks normi põhiseadusvastaseks tunnistanud, poleks ta saanud saata asja uuesti maakohule otsustamiseks, kuna norm välistab kostjale menetlusabi andmise.

3. Seega on tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 183 lõige 1 esimene lause asjassepuutuv.

IV. Üldkogu lahend apellatsiooniasemes menetlusabi kohta

4. Ringkonnakohus on tuginenud Riigikohtu varasemale otsusele, mille järgi on äriühingule apellatsioonkaebuse esitamisel menetlusabi keelamine põhiseadusega vastuolus.

5. Riigikohtu üldkogu leidis 12.04.2011 otsuses nr [2-1-062-10](#), et normiga on sätestatud sobiv abinõu, mis tagab selle, et menetlusosalised osalevad õigusemõistmise kulude kandmises. Samuti on see regulatsioon sobiv ja vajalik abinõu menetlusökoonomia eesmärgi täitmiseks. Üldkogu asus aga seisukohale, et piirang ei ole mõõdukas.

6. Riigikohus pidas menetlusabi aluste laiendamist õigustatuks siiski vaid üldises kõrgete riigilõivude olukorras. Kohus jõudis seisukohale, et kuigi 2 019 230,77 euro suuruse hinnaga tsiviilasjalt 19 173,49 euro suuruse riigilõivu tasumise kohustus on iseenesest põhiseaduspärane, ei saa lugeda mõõdukaks, et selle summa maksmiseks ei ole hagejal põhimõtteliselt võimalik saada menetlusabi. See oli sedavõrd suur riigilõiv, et see võis takistada äriühingut edasikaebeõigust kasutamast ja seega oma õigusi teostamast.

7. Seega pidas Riigikohtu üldkogu toonast lõivusüsteemi arvestades menetlusabi saamise võimaluse puudumist Eesti eraõiguslike juriidiliste isikute jaoks ebamõõdukaks. Selles kaasuses oli äriühing sama suure riigilõivu tasunud juba esimeses kohtuastmes. Äriühing oli võtnud selle lõivu tasumiseks ka laenu.

8. Üldjuhul peaks juriidiline isik korraldama oma tegevust nii, et see võimaldaks arvestada ka kohtukulude, sealhulgas riigilõivu tasumisega kui paratamatu osaga oma majandustegevuse kuludest. Riigikohtu üldkogu nõustus 12.04.2011 otsuses nr [2-1-062-10](#) seisukohaga, et äriühingu õigussubjektsus on seotud piisava vara olemasoluga. Seega tunnustatakse õiguskorras äriühingu olemasolu põhimõtteliselt üksnes juhul, kui ta on suuteline oma eesmärgi ja ülesandeid täitma omal jõul, mistõttu juriidiline isik peab võtma enda peale oma tegevusega seotud majandusrisiki, mis jääb ainuüksi tema enda kanda (sealhulgas ka kohtumenetluses, p 57.1).

9. Pärast üldkogu lahendit on Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kohtukolleegium asunud seisukohale, et üldkogu lahendist ei saa lähtuda olukorras, kus esimese astme kohtus nõutav riigilõiv ei ole põhiseadusvastaselt suur (RKPJKo 19.04.2011 [3-4-1-13-10](#), p 52). Lahend puudutas äriühingu õigust saada menetlusabi halduskohtusse pöördumisel. Kohus rõhutas vajadust tagada kohtusüsteemi tõhus toimimine ning märkis, et riigilõivust vabastamise taotluste menetlemine ja nende vaidluste lahendamine võib hakata kohtusüsteemi üle koormama. Veel on Riigikohtu tsiviilkolleegium leidnud, et juriidilistele isikutele riigi õigusabi andmise võimaluse puudumine ei ole põhiseadusega vastuolus (RKTkm 15.03.2017 [3-2-1-95-16](#), p 11-13).

10. Riigikohtu tsiviilkolleegium on öelnud, et kui äriühingul on apellatsioonkaebuse esitamiseks nõutud riigilõivu raha olemas, kuid ta ei saa riigilõivu tasuda, sest tema pangakontod on hagi

tagamiseks arestitud (ning puudub muu vara, mille arvel riigilõivu tasuda), on see võrreldav olukorraga, kus kostjal puuduvad riigilõivu tasumiseks vajalikud vahendid (RKTko 20.02.2019 [2-14-10489/150](#), p 12). Selles asjas vähendas ringkonnakohus apellatsioonkaebuse riigilõivu määrani, milles oli arvestatud põhjendatud arvestades äriühingu kahe osaniku sissetulekuid.

V. Põhiõiguse piirang ja hinnang piirangu põhiseaduspärasusele

11. Kostja saab vastuhagi esitada juhul, kui ta tasub riigilõivu, või juhul, kui kohus rahuldab tema riigilõivu tasumisest vabastamise taotluse. Seega piiravad menetlusabi andmise kitsendused isiku õigust pöörduda kohtusse (PS § 15 lg 1).

12. Kohtusse pöördumise õiguse piirangu lubatavateks eesmärkideks on kohtupraktika järgi nii menetlusökoonomia kui ka õigusemõistmise kulude kandmisest osavõtu põhimõtte rakendamine. Kuna riigieelarve raha ei ole piiramatult, ei saa riik kõigile isikutele menetlusabi anda. Äriühingutelt eeldatakse aga varade olemasolu, mis võimaldab neil osaleda kohtumenetluses. Äriühingul peaks olema võimalus teenitu arvel kaitsta oma õigusi tsiviilmenetluses. Seda võimaldab ka äriühingu üldisem eesmärk – teenida kasumit. Äriühingutele menetlusabi andmine on ka Euroopa Liidu liikmesriikides erandlik.¹

13. Tsiviilkohtumenetluse puhul on küsimus ka selles, kas riik peab rahastama eraõiguslike poolte vahel tekkinud õigusvaidluse lahendamist. Põhimõtteliselt ei pea teised maksumaksjad rahastama hagimenetluses riigi tehtavaid kulutusi (RKÜko 12.04. 2011, [2-1-062-10](#), punktid 45, 54). Erandiks on kohtumenetlused, kus on olemas avalik huvi, näiteks lapsi ja perekonda puudutavad vaidlused.

14. Kohtusse pöördumiseks kehtestatud riigilõiv ning reegel, et eraõiguslikele juriidilistele isikutele üldjuhul menetlusabi ei anta, kaitseb kohtuid põhjendamatute hagi/vastuhagi avalduste ja menetlusabi taotluste lahendamise kaasaegsuse eest. Piirangut saab seega õigustada ka eesmärgiga tagada kohtusüsteemi efektiivsus ning riigieelarveraha kasutamine nii, et seejuures arvestataks avalikke huve.

15. Riigikogu on võimaldanud menetlusabi üldiselt inimestele ning ainult erandlikel juhtudel juriidilistele isikutele: näiteks siis, kui tegemist on avaliku huvi kaitsmisega või poolte õiguste tagamisega pankrotimenetluses. Menetlusabi saab anda pankrotis äriühingutele (TSMS § 183 lg 2). Ajutiste makseraskustega äriühingud peavad kohtusse pöördumiseks vajaliku lõivu tasumiseks leidma ise lahenduse.

16. Menetlusabi andmise piirangud suunavad ettevõtjat arukalt majandama ja ise toime tulema ning kasutama maksumaksjate raha avalikest huvidest lähtuvalt. Üldkogu 12.04.2011 otsuses on märgitud: „Juriidilise isiku kui õigusliku abstraktsiooni taga on osaluse või liikmesuse kaudu üldjuhul teised isikud, kes vähemalt äriühingute korral on juriidilist isikut puudutavas kohtumenetluses majanduslikult huvitatud selle kohtuvaidluse tulemustest. Majanduslikku huvi saab eelkõige eeldada äriühingu osanike ja aktsionäride puhul, aga ka näiteks korteriühistu liikmete korral. Ka EIK ei ole välistanud osanikelt täiendavate sissemaksete tegemise nõuet äriühingule määratud riigilõivu tasumiseks, kui nad oleksid selleks suutelised (vt *Teltronic-Catv vs. Poola*, 59). Nt ka Euroopa Kohtu teise koja otsuses kohtuasjas *Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH vs. Bundesrepublik Deutschland* leiti, et menetlusabi andmisel võib

¹ Kõve, V., Järvekülge, I., Ots, M., Torga, M. Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne 2017, lk. 935)

arvesse võtta ühingu osanike rahalist suutlikkust ja nende võimalust saada kokku hagi kohtusse esitamiseks vajalik summa“ (RKÜKo 12.04.2011 [2-1-062-10](#), p 62.3).

17. Riigikohus on menetlusabi andmise piirangut pidanud varem põhiseadusega vastuolus olevaks üksnes sel juhul, kus riigilõiv on väga kõrge. Praeguses asjas on riigilõivu suuruseks arvatud 1540 eurot. See tähendab, et riigilõiv on 12,5 korda väiksem Riigikohtu üldkogu 12.04.2011 otsuses toodud riigilõivust. Tegemist ei ole sellise summaga, mille tasumine käiks äriühingule enamasti üle jõu.

18. Kohtusse pöördumise õigus on menetlusökonomias kaalukam vaid juhul, kui sääst menetlusökonomias saavutatakse sellega, et isikul puudub reaalne võimalus oma kaalukaid põhiõigusi kohtus kaitsta (vt ka RKÜKo 12.04.2011 [2-1-062-10](#), p 48.2).

19. Kostja väitel on tal riigilõivu tasumine objektiivselt takistatud hagi tagamiseks rakendatud abinõude tõttu. Kohtutoimikust saadud teabe põhjal tekib küsimus, kas kostja ei suuda riigilõivu tasuda hagi tagamise määruse alusel rakendatud abinõude tõttu või pigem varasemate majandusraskuste tõttu. Äriühingu pangakontol oli hagi tagamise määruse täitmise ajal 201,46 eurot; äriühingul oli üle viie kuu tasumata maksuvõlg ligikaudu 2700 eurot (21.08.23 seisuga oli äriühingu maksuvõlg 1986,34 eurot).

20. Äriühing peaks arvestama, et võib tekkida vajadus pöörduda kohtusse ning tasuda riigilõivu. Samuti võib eeldada, et kui äriühingu maksujõuetus on ajutise iseloomuga, siis peaksid maksujõuetu äriühingu osanikud või aktsionärid, kellel on äriühingu õiguste suhtes otsene varaline huvi, olema motiveeritud osalema kohtumenetlusega seotud kulude kandmisel (RKPJKo 19.04.2011 [3-4-1-13-10](#), p 66). Eespool viidatud kohtuasjas märkis justiitsminister, et kui osanikud on veendunud, et äriühingu maksujõuetus on ajutine, võivad riigilõivu äriühingu eest tasuda ka osanikud (anda äriühingule laenu) ning kui osanikud seda ei ole teinud, võib see näidata maksujõuetuse püsivat iseloomu (RKPJKo 19.04.2011 [3-4-1-13-10](#), p 38). Kui aga äriühing on seaduses sätestatud viisil tõendatult maksujõuetu (pankrotis), on võimalik ta vabastada riigilõivu tasumisest TsMS § 183 lõike 2 alusel.

21. Pole andmeid, kas konkreetsel juhul oleks olnud äriühingu osanikel (äriühingul on kaks osanikku) võimalik tasuda vastuhagi esitamiseks 1540 eurot riigilõivu. Äriühing on maakohtule esitanud menetlusabi taotluse, kuid on jätnud täitmata lahtri, milles küsiti, millised on äriühingus huvi omavate isikute võimalused riigilõivu tasuda. Riigilõivu määruskaebuse esitamiseks (70 eurot) tasus äriühingus 90% osalust omav osanik.

22. Olukorras, kus äriühingul on raha olemas, kuid riigilõivu tasumist takistab hagi tagamise määruse alusel pangakonto(de)le seatud arest(id), on äriühingul võimalik enda õigusi kaitsta hagi tagamise määrust vaidlustades (TsMS § 390 lg 1). Äriühing saab taotleda vastuhagi esitamiseks vajaliku riigilõivu summa arestimata jätmist või aresti alt vabastamist. Määruskaebuse riigilõiv on 70 eurot ([riigilõivuseaduse](#) § 59 lg 14). Kohtul tuleb hagi tagamise abinõude rakendamisel arvestada ka kostja õiguste kaitsega. TsMS § 378 lõike 4 kohaselt tuleb hagi tagavat abinõu valides arvestada, et kohaldatav abinõu koormaks kostjat üksnes niivõrd, kui võrd seda võib pidada hageja õigustatud huve ja asjaolusid arvestades põhjendatuks.

23. Seega, kui probleem oleks hagi tagamiseks seatud arestides ning kostja pangakontodel oleks raha riigilõivu tasumiseks, on tema õiguste kaitseks tõhus õiguskaitsevahend olemas – hagi tagamise määruse vaidlustamine. Kostja on esitanud määruskaebuse 10.05.2023 kohtumääruse

peale, millega rakendati hagi tagamiseks täiendavaid abinõusid (vallasvara arest). Pangakontodele aresti seadmist kostja vaidlustanud ei ole.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et kui riigilõivu tasumist takistas hagi tagamine, on selle probleemi lahendamiseks olemas õiguskaitsevahend, mis vähendab piirangu intensiivsust.

24. Riigikogu otsustab, kas ja mil määral aitab riik makseraskustes eraõiguslikel juriidilistel isikutel pidada kohtuvaidlusi, kui riigilõivumäärad on mõistlikud. Kohtuvaidluse kulude riski kannab praeguste asjaolude põhjal äriühing (ja/või äriühingus varalist huvi omavad isikud) ning riigi menetlusabi ette nähtud ei ole. TsMS § 183 lõike 2 esimene lause pole konkreetsetes asjas põhiseadusega vastuolus.

25. Ei saa siiski välistada, et äriühingutele menetlusabi andmise keeld võib erandjuhul osutuda põhiseadusega vastuolus olevaks. Võib tekkida olukordi, kus äriühingul on faktiliselt võimatu tasuda riigilõivu, kui tal pole võimalik saada menetlusabi. Kui krediitiasutus on sulgenud rahapesu tõkestamise meetmeid rakendades äriühingu ning ühtlasi ka osanike pangakontod, ei pruugi äriühingul ega tema osanikel olla võimalik tasuda riigilõivu, kui ta soovib konto sulgemise kohtus vaidlustada. Äriühingul või osanikel, aktsionäridel ei pruugi olla võimalik küsida ka laenu või teiste isikute abi riigilõivu tasumiseks. Sellistel asjaoludel hinnangut kujundades võib asuda seisukohale, et menetlusökoonomia ei ole kaalukam kui isikule antud reaalne võimalus pöörduda oma põhiõiguste kaitseks kohtusse.

Austusega

/allkirjastatud digitaalselt/

Ülle Madise